

Prądnik. Prace Muz. Szafera	27	189–192	2017
-----------------------------	----	---------	------

RADOSŁAW LIWOCH

Muzeum Archeologiczne w Krakowie
ul. Senacka 3, 31-002 Kraków
radliw@interia.pl

**ŚREDNIOWIECZNA WAGA Z JASKINI MAMUTOWEJ
W WIERZCHOWIU KOŁO KRAKOWA**

**The mediaeval balance from the Mamutowa Cave
in Wierzchowie near Krakow**

Abstract. The paper discusses the mediaeval bronze balance (fragments) from the Mamutowa Cave in Wierzchowie near Krakow, which is stored in the Archaeological Museum in Krakow (inv. no. MAK/19). The balance is representing type IIa acc. to K. Wachowski and it should be dated to the 13th century.

Key words: Middle Ages, balance, Poland, Mamutowa Cave

Wiele uwagi poświęcano uczciwości w zakresie stosowania miar i wag, odkąd – jak uważał Józef Flawiusz (2001, 105 [I.2.2.61]) – przekłęty przez Boga Kain wynalazł miary i wagi, zmienił ową niewinną i szlachetną prostotę, w jakiej żyli ludzie, póki ich nie znali, w życie pełne oszustwa. W świętych pismach trzech religii, których wyznawcy mogli przebywać w średniowieczu w okolicach Krakowa, napisano: W Starym Testamencie – *Nie będziecie popełniać niesprawiedliwości w wyrokach, w miarach, w wagach, w objętości. Będziecie mieć wagi sprawiedliwe, odważniki sprawiedliwe (...) Ja jestem Pan, Bóg wasz...* (Kpł 19, 35-36; Pismo... 1988, 126); *Trudno jest kupcowi ustrzec się przestępstw, a handlarz nie będzie wolny od grzechu* (Syr 26, 29; Pismo... 1988, 809); *„A będziemy (...) wagę podstępnie fałszować. (...)” Przysiągł Pan (...) „Nie zapomnę nigdy wszystkich ich uczynków”*. (Am 8, 5-7; Pismo... 1988, 1074); *Głos Pana woła do miasta: „(...) Czy usprawiedliwię szale niegodziwe, a w worku – fałszywe ciężarki, przez które bogacze jego pełni są zdzierstwa (...)”* (Mi 6, 9-12; Pismo... 1988, 1088). Natomiast w Nowym Testamencie bardziej abstrakcyjnie – *„(...) taką miarą, jaką wy mierzycie, wam odmierzą”*. (Mt 7, 2; Pismo... 1988, 1131); *„Taką samą miarą, jaką wy mierzycie, odmierzą i wam (...)”* (Mk 4, 24; Pismo... 1988, 1163); *„Odmierzrą wam bowiem taką miarą, jaką wy mierzycie”*. (Łk 6, 38; Pismo... 1988, 1189). W Koranie zaś tak – *„1. W imię Boga, Miłosiernego, Litościwego. 2. Biada tym, którzy pomniejszają miarę. 3. Tym, którzy – kiedy biorą miarę od innych ludzi – biorą ją w całej pełni. 4. Lecz kiedy oni sami dają według miary innym lub wazą, dają im mniej.*

5. Czy tacy ludzie nie wiedzą, że będą na nowo podniesieni do życia. 6. By być świadkiem wielkiego dnia [Dzień Rozliczenia przed Bogiem]?” (Koran 1990, 1339 [sura 83]). Jak widać, natchnieni twórcy tych ksiąg mieli mało złudzeń co do natury ludzkiej¹.

Śladem dawnej działalności handlowej są szczątki wagi szalkowej² (ryc. 1) – przyrządu, który w założeniu miał uczciwą wymianę dóbr (por. ryc. 2) – znalezione przez Jana Zawiszę³ podczas rozkopywań w latach 1873–1881 namuliska Jaskini Mamutowej⁴ w Wierchowiu (Kowalski 1951, 150)⁵. Wcześniej nie zostały rozpoznane, zatem do księgi inwentarzowej Muzeum Archeologicznego w Krakowie wpisano je pod nrem MAK/19 jako 2 Sztuki wyrobów bronzowych.

Ryc. 1. Fragmenty wagi szalkowej z Jaskini Mamutowej w Wierchowiu. Fot. A. Susuł

Fig. 1. The fragments of the balance from the Mamutowa Cave in Wierchowiu. Photo by A. Susuł

Pierwszym „wyróbem” jest nieco wygięte ramię wagi zachowane niemal w całości wyjąwszy płytkę zawiasową, która łączyła je z belką środkową. Ramię to jest krótkie, z dwoma kostkowatymi zgrubieniami (dwunastościany), od strony przegubu facetowane (ośmioboczne w przekroju), pomiędzy zgrubieniami niemal owalne (płaskie ściany górna i dolna), zakończone płytką (pięcioboczna) z małym otworem do mocowania szalki. Ma wymiary: długość (zachowana) – 8,3 cm, przekrój przy zawiasie – 0,8x0,7 cm, długość do większej kostki – 1,4 cm, większa kostka – 0,8x0,7x0,5 cm, odległość między kostkami – 5,1 cm, średnica pręta między kostkami – ok. 0,5 cm, mniejsza kostka – 0,7x0,7x0,4 cm, płytkę – 0,7x0,7x0,3 cm, średnica otworu – 0,2 cm, waga (zachowana) – 16,8 g. Drugi „wyrób” jest znacznie gorzej zachowanym, bo brakuje mu zawiasu, części pręta, mniejszej kostki i końcowej płytki, przeciwnym ramieniem tej samej wagi. To ramię jest, oczywiście, podobne do poprzedniego, jednak pręt między kostkami ma przekrój kolisty. Jego wymiary to: długość (zachowana) – 5,6 cm, przekrój przy zawiasie – 0,8x0,7 cm, długość do większej kostki – 1,4 cm, większa kostka – 0,8x0,7x0,5 cm, średnica pręta między kostkami – 0,5-0,6 cm, waga (zachowana) – 12,8 g.

¹ Wstęp (zestaw cytatów) przygotowano w oparciu o poświęconą miarom w ujęciu antropologicznym książkę W. Kuli (2004); por. też zarys zagadnienia motywu wagi w sztuce przednowożytnej (Dobrzeńcecki 2015).

² Wagi służą do wyznaczania masy ciała. W wypadku prostej wagi szalkowej ciało o mierzonej masie jest jedną z sił, natomiast siłą drugą jest zwykle ciężar odważników.

³ Biografię badacza opublikowała niedawno M. M. Blombergowa (2008).

⁴ O Jaskini Mamutowej nazywanej też Wierchowską Dolną pisał K. Kowalski (1951, 149-153).

⁵ Wierchowiu, wieś w gm. Wielka Wieś, pow. krakowski, woj. małopolskie.

Ryc. 2. Drzwi Gnieźnieńskie (2. połowa XII w.). Scena wykupu ciała św. Wojciecha z użyciem wagi szalkowej (wg Chrzanowski 2002, 258, ryc. 7)

Fig. 2. The Gniezno Doors (second half of the 12th century). The buying of St. Adalbert's body with the balance scene (after Chrzanowski 2002, 258, Fig. 7)

Prezentowane przedmioty są, czy raczej były, ramionami wykonanej z brązu wagi szalkowej typu IIa wg Krzysztofa Wachowskiego, który datuje się na okres od połowy lub końca XI do połowy lub końca XIII w. (Wachowski 1974, 188). Chronologia zabytku z Wierchowia najpewniej nie wykracza poza XIII w. i łączy się prawdopodobnie z któryś z najazdów mongolskich na Polskę (1241 r., 1259/1260 r., 1287/1288 r.), w jaskini bowiem znaleziono groty strzał niewątpliwie koczowniczego pochodzenia⁶.

Wagi średniowieczne nie są na ziemiach polskich znaleziskami częstymi, zatem kolejny okaz – zwłaszcza odkryty w jaskini, miejscu nietypowym dla przyborów kupieckich⁷ – wart jest przedstawienia. Ciekawi powód, dla którego cenny przyrząd zniszczono, jednak na razie żadne racjonalne – nie wygląda na uszkodzony w trakcie walki – uzasadnienie jego połamania nie przychodzi autorowi do głowy.

⁶ Dotąd nieopublikowane (zbiory Muzeum Archeologicznego w Krakowie, nr inwentarzowy MAK/19).

⁷ Przypuszczać można, że właścicielowi wagi nie powiodła się próba schronienia przed stepowymi najazdami.

PIŚMIENICTWO

Blombergowa M.M. 2008. *Jan Kazimierz Zawisza – badacz, społecznik i dobroczyńca*, „Analecta”, **17**, 1-2(33–34): 71–85.

Chrzanowski T. 2002. *Polska sztuka sakralna*. Kraków.

Dobrzeńcki K. 2015. *Harmonia teologii, prawa i kosmologii na przykładach zastosowania motywu wagi w sztuce czasów przednowożytnych*. „Teologia i Człowiek. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK”, **30**, 2, s. 79–93.

Józef Flawiusz 2001. *Dawne dzieje Izraela*, **1**. Warszawa.

Koran 1990. *Święty Koran*. Tilford.

Kowalski K. 1951. *Jaskinie Polski*, **1**. Warszawa.

Kula W. 2004. *Miary i ludzie*. Warszawa.

Pismo... 1988. *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu*, red. K. Dynarski i in. Poznań – Warszawa.

Wachowski K. 1974. *Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym*. „Przegląd Archeologiczny”, **22**: 173–207.

SUMMARY

The paper discusses the mediaeval bronze balance (fragments) from the Mamutowa Cave in Wierzchowie near Krakow, which is stored in the Archaeological Museum in Kraków (inv. no. MAK/19). The balance is representing type IIa acc. to K. Wachowski and it should be dated to the 13th century. Possibly the item went to the cave with its owner, who ineffectively hid himself against Mongolian invaders, whose presence is witnessed by arrowheads of certainly nomadic origin.